

Н. Ф. Візир

ЮРІЙ ЛАЩУК – ЛЕГЕНДА УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

Статтю присвячено одній з найвизначніших постатей української керамології доктору мистецтвознавства, професору Юрію Пилиповичу Лащуку. Висвітлено життєпис вченого, етап його формування як науковця.

Ключові слова: Юрій Лащук, керамологія, гончарство, монографія, польова експедиція.

У березні 2012 р. відомому вітчизняному вченому Юрію Пилиповичу Лащуку (1922 – 2003) виповнилося б 90 років. Ю. Лащук – один із фундаторів української керамології, автор понад 300 наукових робіт, серед яких чільне місце займають монографії «Гуцульська кераміка» (1956), «Закарпатська народна кераміка» (1960) «Косівська кераміка» (1966), «Українські гончарі» (1968), «Львівська кераміка» (1970), «Олекса Бахматюк» (1976), «Народне мистецтво Українського Полісся» (1992), «Українські кахлі» (1993) «Покуська кераміка» (1998).

Хронологічна послідовність виходу в світ наукових праць свідчить про відданість вченого темі гончарства західноукраїнського регіону упродовж всього життя. Вони та багато інших творчих надбань стали результатом багаторічних польових досліджень, безпосереднім спілкуванням з майстрами, спогляданням тисячів виробів у музеях України й зарубіжжя.

Далекого 1958 р. Юрій Пилипович захистив кандидатську дисертацію «Косівська кераміка XIX – XX ст.». За радянської доби, коли влада всіляко унеможлилювала фундаментальні народознавчі студії, Ю. Лащук був поодиноким ученим, хто все своє наукове життя присвятив вивченню народної кераміки. Не дивно, що після кандидатської дисертації керамологічної тематики, на відміну від багатьох інших кандидатів наук – керамологів, він не змінив свої наукові вподобання, продовжував розпочаті дослідження й 1973 р. захистив докторську дисертацію «Українська народна кераміка XIX – XX ст.»

Одним із основних завдань керамології є не лише «напрацювання й теоретична систематизація об'єктивних знань про гончарство» [1, 50], а й «збирання, систематизація й аналіз творчої спадщини кількох поколінь українських дослідників гончарства» [1, 51]. Безперечно, сучасна наука неможлива без ґрунтовних напрацювань попередників, висвітлення «основних аспектів вивчення гончарства на різних етапах історичного розвитку» [1, 51]. Глибокий аналіз біографії дослідника українського гончарства дає можливість повною мірою висвітлити широкий спектр діяльності особистості, етапи формування й розвитку керамологічної діяльності, оцінити внесок вченого в розвиток керамологічної науки, окреслити передумови формування наукових поглядів, об'єктивно оцінити творчу спадщину, розкриваючи актуальність досягнень для того часу та перспективність для майбутніх наукових розробок.

Дослідження творчого шляху вченого неможливе без аналізу його походження, дитячих років, родинних зв'язків, його близького оточення, освіти, формування світогляду, перших наукових пошуків. Відтак, метою статті є аналіз основних етапів становлення видатного гончарознавця Ю. Лащука.

Юрій Пилипович Лащук народився 15 березня 1922 р. у с. Липки Гошанського району Рівненської області в родині вчителів. Батько – Пилип Филимонович (1895 – 1943) – походив з родини небагатого липківського селянина (Гошанський район, Рівненщина). П. Лащук, знаючи досконало російську та польську мови, завжди говорив рідною, навіть з чужинцями, «щоб

утвердити в свідомості співрозмовника пошану до мови, а через неї – до нації, на землі якої він перебуває» [2, 403]. За постійне пропагування національної ідеології, заклики до визвольної боротьби, розповсюдження націоналістичної літератури батько Ю. Лащука був змушений упродовж життя постійно змінювати місце роботи. Залишивши родину в с. Голубному, влаштувався вчителем-вихователем в Уневську школу-інтернат для сиріт. Тож, з 1928 р. родина вимушено розділена: батько з донькою Нонною – в Уневі, мати з Юрієм та Ангеліною – в с. Голубному, де Феодосія Степанівна Лащук (Баторевич) працювала вчителькою, була директором школи. Мати Ю. Лащука була високоосвіченою жінкою, навчала дітей європейській культурі, літературі, музиці. В сільській хатині було фортепіано, багато книг українською мовою, лунала польська, французька, російська мови. Не зважаючи на знання батьками різних мов, Лащуки завжди говорили винятково українською мовою.

Улітку родина з'їжджалася до Унева: нові знайомства з прогресивною інтелігенцією, українські книжки, газети, синьо-жовті прапори й вперше почуте «Ще не вмерла Україна». Дитинство молодших Лащуків проходило під знаком виховання національної свідомості, віри в Бога й шанобливого ставлення до традицій.

Після закінчення польської семирічної школи в Голубному Ю. Лащук навчався у Варшавській гімназії ім. А. Міцкевича (хоча батько й був проти), де набув знання польської, німецької, латинської мов, факультативно вивчав французьку й старогрецьку мови. Закладені ще в дитинстві глибоко патріотичні почуття завадили Ю. Лащуку спокійно отримувати освіту. Читання «Кобзаря», антиімперські виступи за «право кожного народу відправляти богослужіння рідною мовою» дали підстави адміністрації гімназії для звільнення студента з гуртожитку. «То була душа гайдамацька. З нього вилізло те, чим він дише» [3]. Випускний четвертий клас гімназії довелося закінчувати в Острозі. Опісля гімназії – обов'язкові в радянській освітній системі 9 – 10 класи в середній школі Дрогобича. Потім було навчання на Вищих лісогосподарських курсах у Львові, Інституті державних наук Української Господарської Академії в Чехії.

1944 р. Юрій разом з матір'ю й меншою сестрою Ангеліною (батько й сестра Нонна на той час були страчені німцями) емігрували до Австрії. 1945 р. родина Лащуків повернулася на батьківщину. 1947 р. всі разом виїхали до Львова, подалі від сталінської окупації, де Ю. Лащук став студентом Львівського інституту прикладного й декоративного мистецтва (1947).

З неабияким захопленням про інтелігентність брата говорила Ангеліна Пилипівна: «То була людина класичного світу, то була людина європейської освіченості. На танцях, забавах якась дівчинка сидить – ніхто не запрошує. Він підходить, ту дівчинку запрошує, танцює з нею. То душа була аристократична» [3]. Ю. Лащук знав кілька мов, був залюблений у живопис, фотографував, мав талант до музики: умів гарно співати, грати на фортепіано. У студентські роки Юрій Пилипович познайомився з майбутньою дружиною Надією Дзюбей, уродженкою Косова – народномистецького західноукраїнського Мон-мартру, багаторазове відвідування якого, напевно, й сприяло залюбленості студента у «вогневітні дивотворіння гончарів» і вирішило подальшу наукову долю майбутнього керамолога. Таким чином, починаючи навчання на відділі графіки Львівського інституту прикладного й декоративного мистецтва, гончаролубний студент отримав диплом кераміста (1953). Так зародилася глибока і єдина на все життя любов до народного гончарства.

Варто зазначити, що Ю. Лащук був надзвичайно допитливим, мав вражаючу бібліотеку, що містила

різноманітну мистецьку літературу. Ще студентом, згадає дружина, йдучи на побачення, ніколи не розлучався з книжкою: «Йдемо вулицею, я говорю-говорю, а він мовчить, дивлюся – Юра уважно читає книгу на ходу... Він в усьому був таким» [4]. Ю. Лащук зібрав чималу приватну колекцію народної кераміки, раритетний фотоархів, науково-мистецьку бібліотеку, які люб'язно передав на збереження до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Окрім того, професор усіяко підтримував становлення української керамологічної школи в Опішному: був головою Науково-методичної ради Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, членом Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, членом редколегій фахових керамологічних видань Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: Національного «Українського керамологічного журналу», Національних наукових щорічників «Українська керамологія» й «Бібліографія українського гончарства».

Послідовниками його керамологічних надбань і творчих звершень є багато сучасних дослідників українського гончарства, які з пошануванням студіюють доробок людини-легенди, характерника української керамології. Народна мудрість свідчить, що людина живе доти, доки про неї пам'ятають. У пам'яті людей, які знали видатного дослідника гончарства, які прислухалися до порад мудрого Вчителя, які послуговуються науковою керамологічною спадщиною вченого, вічно нуртуватиме й закликатиме до пізнання й збереження культурної спадщини українців величний образ «диригента великого хору керамологів» (за влучним висловом Олеса Пошивайла).

1. Пошивайло О. *Українська академічна керамологія XXI сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужиток, майбутній поступ.* – Кн. 1: 2001 – 2005. – Опішне, 2007.
2. Лащук Ю. Юрій Лащук: *Пройдене і пережите* // *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 / За ред. О. Пошивайла.* – Опішне, 2002. – Кн. 2.
3. *Зі спогадів Ангеліни Лащук, 12.06.2007* // *Польові матеріали автора.*
4. *Зі спогадів Надії Лащук, 14.09.2007* // *Польові матеріали автора.*

Vyzir N.F. Yuri Laschuk – the legend of the ukrainian ceramology. This article is devoted to one of the greatest person of the Ukrainian ceramology, to the doctor of the art, the Professor Yuri Pylypovich Laschuk. Also briefly described the biography of the scientist, the stages of his formation as the scholar.

Key words: Yuri Laschuk, a ceramology, a pottering, a monograph, a field expedition.

В. І. Лахно

НЕПОВСЯКДЕННІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджуються неповсякденні ситуації, в які потрапляли остарбайтери, перебуваючи в Третньому Рейху. Аналізуються сприйняття східними робітниками свого перебування у нетрудових таборах, втечі, акти протипу чи помсти окремим німецьким громадянам, процес звільнення з «рабства» тощо.

Ключові слова: неповсякденність, остарбайтери, пересильний табір, розподільчий табір, свято, Третій Рейх.

У німецькій історіографії повсякденності прогиставляють незвичайні, унікальні випадки, що відбуваються в житті людини. Вони прямо протилежні повсякденно – це неповсякденність [1, 51] або опозиція повсякден-

ності [2, 30]. На думку німецьких вчених, цими опозиціями є свята та різні екстремальні ситуації. І якщо свято – це завжди неповсякденність, то екстремальні ситуації можуть стати повсякденністю, коли людина увесь час перебуває в екстремальному середовищі [2, 30]. Саме така повсякденність сформувалася у депортованих з України до Третього Рейху, коли вони опинилися у незвичних для себе умовах роботи та проживання. Проте, й у такій екстремальній повсякденності вони потрапляли в надзвичайні ситуації, що не були для них щоденністю, але мали значний вплив на її формування.

Окремі аспекти проблематики розглядалися у працях С. Гальчака [3], А. Кравченко, С. Багурина [4], Т. Пастушенко [5], П. Поляна [6]. Однак у них неповсякденність східних робітників розглядається в контексті більш загальних проблем і подій. До сьогодні означена проблематика не стала предметом спеціального наукового дослідження. Джерелами розвідки є інтерв'ю, спогади, листи, щоденники колишніх остарбайтерів. Окремі з них опубліковані у спеціальних збірках, частина інтерв'ю взята автором особисто, упорядкована та зберігається в архіві Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка. Метою цієї наукової розвідки є дослідження унікальних випадків, що траплялися з остарбайтерами під час перебування у Третньому Рейху.

З окупацією українських земель німецька влада розпочала масові депортації населення України до Німеччини. Ідучи до Рейху, українські юнаки та дівчата не мали жодного уявлення про своє майбутнє. На думку Т. Пастушенко, «для більшості робітників, які виїжджали до Німеччини, це був... від'їзд у невідомість» [5, 74]. «У мене було таке відчуття, що нас везуть у якусь тьму, впереді тьма, яка заповонила всю душу, страху, якому вже не було межі», – пригадує колишня депортована – О. Понеділок [7, 224]. Частина завербованої молоді взагалі не задумувалася над майбутнім: «... їдемо молоді усякі: хі-хі, ха-ха» [8, 2]. Або ж, як пригадує Галина Г.: «Духом не падали. Едем, песни поём... кричим: «В бой за Родину... В бой за Сталина!» [9, 114].

Після перегину українського кордону робітники зі сходу опинилися у проміжних таборах, які знаходилися переважно на території Польщі. Тут остарбайтери проходили перевірку щодо національності, професії та стану здоров'я. Досить часто завербованих затримували в таких таборах на 2–3 тижні карантину і тільки потім відправляли до пересильного чи розподільного табору уже на території Третього Рейху. Тут їх документували, а також робили додаткові дезінфекції (санобробку), медичні експертизи, що передбачало стрижку (наголо), «прожарку» одягу та особистих речей, обробку шкіри спеціальним розчином [6, 235]. Медичний огляд відбувався в принизливих умовах, за присутності сторонніх осіб, часто без відокремлення чоловіків і жінок. Усі жінки підлягали гінекологічному оглядові. Вагітність часто переривалася навіть на п'ятому місяці. Не рідко проводилася стерилізація жінок. Німецька дослідниця Г. Шварце наводить приклад одного пересильного табору у м. Зест (Вестфалія), через який щоденно відправляли 1000 остарбайтерів. Із Зеста за короткий час у центральний табір для пологів і абортів було переведено 256 жінок з 20 тис. осіб [10, 33-39].

За твердженням Т. Лапан, першим негативним враженням українських дівчат-остарбайтерок на території Рейху було психологічне насильство під час медогляду та дезінфекцій [11, 132]. Саме тут більшості молодих дівчат довелося вперше прилюдно роздягтися. «Мы советские девчѣнки, воспитанники, активисты в своё время, комсомолки. Нас это очень угнетало», – пригадує В. Галузова [12, 191].